

Petra Kaizerová (Nitra)

Hlasy do ticha v slovenskej romantickej poézii

Abstrakt

V príspevku analyzujeme otázky ticha v slovenskej romantickej literatúre päťdesiatych rokov 19. storočia. Venujeme pozornosť zmene politických podmienok v uvedenej dobe a ich dopadu na literárny život. Ide o obdobie, kedy sa sťažili publikačné možnosti a zároveň na literatúru rezignovali viacerí poprední slovenskí romantici. Dokazujeme, že napriek tomu sa uvažovať o poézii neprestalo. Ako dôkaz uvádzame niektoré fakty z tzv. sporu o *Žehry*. Druhou fázou sledovania chápania ticha v poézii je rozriešenie chápania žánru duma a jej konkrétnej realizácie. Vychádzame zo spomínanej polemiky. Porovnáваме texty Jonáša Záborského a Mikuláša Dohnányho. Nakoniec uchopujeme mlčanie a ticho v básnickom prejave druhého autora. Zameriavame sa najmä na jeho predstavu pokoja v protikladnosti s potrebou zvolania a činu.

Kľúčové slová: romantizmus; doznievanie romantizmu; poézia; mlčanie; ticho; rezignácia; klasicistická poetika; anomália; stagnácia; pieseň; krása; sloboda; protikladnosť

Abstract

Voices into Silence in Slovak Romantic Poetry

In the report we analyze the questions of silence in Slovak romanticism literature of 1850s. We devote our attention to changes in political conditions of the mentioned period and their impact on literary life. At that time, the publishing possibilities were more difficult and simultaneously a lot of leading Slovak romanticisms resigned from literature. We demonstrate that despite the situation, the reflection about the poetry was not stopped. As the evidence we present some facts from so called struggle for *Žehry*. The second observation phase of silence representation in poetry is the resolution of representation the genre "duma" and its concrete realisation. We emerge from the polemic which has been already mentioned. We compare the texts of Jonáš Záborský and Mikuláš Dohnány. At the end we cover the calmness and the silence in poetic speech of the second author. We focus on his perception of quietness in contrary to his need for calling and action.

Key words: romanticism; decay of romanticism; poetry; dumbness; silence; resignation; classicistic poetic; anomaly; stagnation; song; beauty; freedom; contrariness

Ticho v poézii sa dá uchopiť rôznym spôsobom. Začínáme najjednoduchším ponímaním ticha – ticha v literárnom vývinovom období. Jaroslav Vlček ho označuje rokmi suchoty a nemoty, lebo: „V suchých dobách schne i poézia.“¹ Ide o päťdesiate roky 19. storočia, prejavuje sa tak reakcia na revolučné meruôsme roky. Toto pomenovanie má svoje oprávnenie najmä z hľadiska prezentácie literatúry a jej publikačných možností. V tomto období vychádzali Slovenské pohľady (1851 – 1852),

¹ VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953, s. 251.

Jozef Miloslav Hurban vydal piaty ročník almanachu Nitra, v roku 1858 Jozef Viktorin s Jánom Palárikom vydali almanach Concordia, August Horislav Škultéty s Pavlom Dobšinským vydávali *Slovenské povesti a Priateľ školy* a literatúry ako príloha časopisu Cyrill a Metod poskytol v rámci svojich možností priestor aj pre literatúru. Okrem toho sa zúžil aj tvorivý potenciál, navždy sa odmlčali Mikuláš Dohnány, Ľudovít Štúr, Samo Vozár a z iných dôvodov sa načas odmlčali poprední básnici Andrej Sládkovič, Janko Kráľ, Samo Chalupka, Bohuslav Nosák Nezabudov a na literatúru rezignovali Ján Francisci aj Štefan Marko Daxner.²

Toľko k všeobecne známym faktom. Lenže položme si otázku. Ozaj nastalo v slovenskej literatúre ticho? Literárni historici polemizujú s nastolenou tézou a zväčša sa prikláňajú k názoru, že po revolúcii tzv. „doznieva“ romantizmus, čo v podstate znamená stagnáciu, vyprázdňovanie zobrazovacieho inventára romantizmu, a to najmä v poézii a že sa viac tvorivých impulzov objavuje v prozaickej tvorbe. Akoby poézia, ktorá sa prejavovala v schopnosti „spievať“ s národom o novej slobode „sklamala“ a hľadali sa prozaickejšie národnoobrodenecké cesty.

Napriek uvedeným skutočnostiam musíme priznať, že sa uvažovať o poézii v tomto pre nás pomerne smutnom dejinnom úseku neprestalo. Stačilo, aby Jonáš Záborský vydal svoje *Žehry. Básně a dvě řeči* (1851) a reakcia bola okamžitá. Do ticha zaznel výkrik generácie, ktorá chcela kráčať v poetickom úsilí vpred. Musíme si uvedomiť, že samotný výber publikačného jazyka zdvihol romantikov „takpovediac zo stoličiek“. Návrat k staročestine, ktorú propagovali niektorí národní buditeľia, predstavoval pre nich obrovský krok vzad, ale tejto téme sa venovala dostatočná odborná pozornosť. To, čo nás teraz zaujíma, je postoj oponentov Záborského diela v kontexte dobovej estetiky. I keď musíme priznať, že nielen forma, ale aj obsah boli podrobené pomerne ostrej kritike: „*Může Slovák například snívat o akademiách gréckych a nemeckých, o palácích velkého Paríže, Petrohradu, Moskvy, o učeních společnostech a múzeách svetoslávných miest týchto, ale preto nech sa nehnevá a nech nežehre, keď to všetko na Slovensku nevidí, znajúc dobre, že národ k životu sa iba hlásiť počínajúci s národom, vyše tisíc rokov v histórii vývodiacim, pod jednu mieru porovnania spadá*“ – uvádza na margo *Žehier* Mikuláš Dohnány.³ Všíma si podobnosti tvorby antických autorov a Záborského dúm. Vyčíta mu priam plagiátorstvo, keď porovnáva jeho verše s Horáciom:

Non his iubentus orta parentibus
Infecit aeqor sanguine punico, atd.⁴

² KRAUS, Cyril: *Slovenský literárny romantizmus*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1999, s. 107.

³ DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. Bratislava: Tatran 1968, s. 151.

⁴ Pozn. autorky: Citát pochádza z Horáciovej ódy *Áké potomstvo splodíme*:

„Nie také matky zrodili chrabrú mlad,
Čo púnskou krvou sfarbilaorský prúd...“ (preklad I. Šafár)

Pán Záborský:
 Pošlým z nečistých kurvy synům beder,
 Nezkvitne nikdá věk za patou zlatý.⁵

Dohnány vyčíta Záborskému aj žánrovú nedôslednosť, keďže jeho dумы považuje za ódy: „*Dumami sa ony v slovanskom zmysle vonkoncom nazvať nemôžu, lebo dumať znamená myslieť, premýšľať, vo vnútorných duše bôloch hlboko pohrúženým byť, a nie chválespevom dakoho v antickej forme oslavovať.*“⁶

Záborského štýl považuje kritik za prázdny, bombastický. Nepozdáva sa mu titánstvo Slovákov a vyčíta autorovi v podstate stratu kontaktu zo slovenskou realitou. Zaujímavo v tomto dnešnom česko-slovenskom kontexte vyznieva hodnotenie: „*Týmto chce pán pôvodca odrodilcov slovenských napraviť, čomu oni rozumieť nebudú, lebo i vzdelaný Čech si celú tú slohu musí nanovo do poriadku poskladať, aby sa pohumpľovaná próza tejto básne aspoň riadnym prozaickým periódom stala.*“⁷ Autor má na mysli konkrétne verše, čím dokumentuje nezrozumiteľnosť Záborského poézie pre bežného čitateľa.

Cností navlastných hlásateľé hnilí!
 Ký ještě bloudí v poušti surovcové,
 K nímž se přilhavšezník zapřevším
 Pěkně vidět bude nám slimákům?⁸

Podľa neho takáto poézia, takáto vyskandovaná klasicita i najpokojnějšíe srdce pobúri.⁹ I keď z dostupných prameňov a z komentárov vrstovníkov vieme, že Dohnány rozhodne k najpokojnjším srdciam nepatrí. Jeho dobová pomerne otvorená kritika presne a nemilosrdne zasiahla autora Žehier, ktorý rovnako nepatrí k zmierlivým povahám, o čom svedčí reakcia Dohnányho na autorove invetivty: „*Z listu v Slovenských novinách č. 78, z 8. Júla uverejneného, zavieram, že pán Záborský neuhádol „mravné naučenie“; za povinnosť si teda pokladám oznámiť mu, že ono je nasledujúce: nesúďte a nebudete súdení; nežehrite a nebudete zehranými; odučte sa nadávať do „oplanov, hlupákov, slepcov, besných“ atď. a ľudia vás s pokojom nechajú trebárs do sedemdesiateho siedmeho neba letieť na šumíkovi. S dovolením vašim, pán Záborský, čo priam som sa ja vtedy učil ešte len: mensa, mensae, keď ste vy už klasicistické ódy písali – opovažujem sa poznamenať, že pri všetkej vašej dospelosti a klasickej vzdelanosti, pravdivý cieľ polemiky dobre nepoznávate, ktorý nie k rozdvojeniu, ale ku zmiereniu alebo uznaniu i druhého presvedčenia má viesť.*“¹⁰

⁵ DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. Bratislava: Tatran, 1968, s. 153.

⁶ *Ibidem*, s. 153.

⁷ *Ibidem*, s. 155.

⁸ *Ibidem*, s. 155.

⁹ *Ibidem*, s. 157.

¹⁰ *Ibidem*, s. 164.

Faktom zostáva, že sa odhalilo a presne pomenovalo aspoň to, čo už v slovenskej poézii nemalo opodstatnenie svoje miesto. Ak si aj vzhľadom k vývinu svetovej literatúry uvedomíme, že ide o päťdesiate roky 19. storočia, klasicistická poetika s odvolávaním sa na antické vzory bola naozaj anomáliou. Ak však Dohnány tak zasvätené komentoval Záborského dумы, mali by sme nazrieť na jeho slovenské premýšľanie v jeho žánrovom spracovaní. Dohnányho *Dумы* sú jeho v podstate posledným príspevkom do slovenského romantizmu, ak neberieme do úvahy fragmenty z jeho denníkov. Ide o dielo, ktoré má predrevolučné korene, ale vychádza s časovým odstupom, a tak sú v ňom zjavne identifikovateľné niektoré porevolučné zmeny poetickej rétoriky.

Rozptyl Dohnányho uvažovania je pomerne široký. Nevychádza z adaptácie starobylého žánru, ktorého pôvod siaha do ukrajinskej a poľskej ľudovej poézie, ale ako sám naznačil v kritike *Žehier*, z etymológie žánrového označenia. V uvedených intenciách poníma dумы v zmysle dumania – uvažovania. Atribút ticha tu môžeme vnímať ako priestor pre plynutie myšlienok, z ktorých sa utvára „zvnútornená poézia“. Takýmto chápaním žánru vzniká pomerne zaujímavá cyklická skladba. Rovnako aj z formálneho hľadiska autor skúša uplatniť pre slovenskú romantickú spisbu netypické zložité strofické usporiadanie – stance. Tie tvoria relatívne samostatné tematické celky so svojbytnou výpovednou hodnotou. Predsa však na seba určitým spôsobom nadväzujú, sú vzájomne sémanticky prepojené. Spája ich aj zvláštna opojná atmosféra, ktorej podstata tkvie predovšetkým v nadväznosti na dobovo zvelebovanú pieseň, čím autor úročí predrevolučnú romantickú poetiku. Nespieva však piesňou, tak ako bolo zväčša zvykom, ale ospevuje pieseň, a tým sa vytvára istá melodika vzdialenejšia ľudovému poetickému vzoru, ktorá paradoxne pôsobí, vzhľadom na predlohu, predsa len afirmatívne. Autorovi sa darí postihnúť slovenskú folklórnu špecifickosť:

7

Spievanky našli dievky a mládenci
 V hájoch slovenských a ponad riekami,
 Pozbierajúc ich ako klásky ženci
 A čarovnými naplniac tónami;
 Pod lipou dolu pršali s listami
 Sály spevcovi, tísiac mu náreky;
 Ten, čo slávika sladkými hlasami
 Obdaril, šumom hory, húšte, rieky,
 Budí, tvorí v dušiach i spev večnoveský.¹¹

Prostredníctvom asociatívneho radenia obrazov, ktoré sú obvykle budované na kontrastnom princípe, je čitateľ vystavovaný protichodnosti svetla a tieňa, výkrikov a túžbe po tichu, ktoré je v tomto prípade vnímané ako pokoj pre unavenú

¹¹ Ibidem, s. 116.

generáciu zvädzajúcu neustále národné a vôbec existenčné boje. Do istej miery tu presvitá zúfalstvo a beznádej aktuálnej situácie:

3

Kde nájdeš pokoj vo svete širokom!
 V ňom ustavičné panuje hemženie;
 Niet ho na zemi, niet v mori hlbokom,
 Živlov stvorených večné je brojenie;
 V prírode tiché i búrne tvorenie:
 Šum, hrmot, treskot, rachot sa ozýva,
 Všetky sa veci, ktoré vidíš, menia,
 len duša čistá nie je priemencivá,
 len v skrúšnom srdci pokoj boží býva.¹²

Napriek citeľnej nepriazni osudu voči Dohnányho osobe v básňach cítiť aj silný optimizmus. Človek odsúdený na život bez lásky a na odriekanie, možno je to výsadou mladosti, priam zveľbuje život. Len jeho veleba nesie stopy ťažkostí životného údelu:

2

Život prichodí ako svetlo z neba,
 V srdci ho čuješ, vidíš ho v prírode,
 Jeho páľčivosť hreje, morí teba,
 Teraz v rozkoši, a hneď zas v nehode;
 Dnes trháš ruže, zajtra ťa trň bode.
 Život je mesiac oblakmi zastretý,
 Hviezda na búrnej i na tichej vode:
 Šťastný, komu tá zavčasu svieti,
 Hoj lebo jej svetlo ako blesk preletí.¹³

Vnútná rozpustenosť lyrického subjektu, jeho planutie mysle je dosahované spomínaným hromadením kontrastov. Dohnány tak často robí v rámci jedného verša: „*Dnes trháš ruže, zajtra ťa trň bodne. / Teraz v rozkoši, a hneď zas v nehode*“ atď.¹⁴ Spodobňovanie prírodných javov s ľudským žítím nie je novátorským postupom a smeruje k určitému univerzalizmu. Tak môžeme vnímať i metaforickosť svetla ako pozitívneho princípu a tmy ako jeho náprotivku. Striedaním oboch polôh vytvára autor životný priestor. Emocionalita veršov je taká diskrepantná, že čitateľ môže zostať citovo dezorientovaný. Typický nepokoj romantickej generácie sa tak stáva takmer uchopiteľným. Iste v autorovej poézii ide aj o ozvy na tvorbu

¹² Ibidem, s. 115.

¹³ Ibidem, s. 114.

¹⁴ Ibidem, s. 114.

svetových romantikov, je označovaný za byronistu,¹⁵ čo nám môžu potvrdiť niektoré verše: „*Rád ja mám bôle, horkoslaké túžby...*“¹⁶ a celková poetická atmosféra básní. Jeho subjektivismus však nezostáva samoúčelný, Dohnány zámerne zostáva v medziach slovenského variantu romantizmu. Na poéziu pozerá ako na vnútornú nevyhnutnosť, ktorá má spredmetniť ideál duše básnika i celého národa. Veľký čin a prudký zážitok je podľa neho ideálom básnickej tvorby. Zároveň sa poézia nemá zmietaf v zúfalstve a má vyjadrovať kladný životný pocit:

8

Krásny je ligot ružoštej zory,
Májových kvetov vôňa úsmechy,
Hrkot potokov a šumenie hory,
Vábivé Tatier húšte, skaly, strechy;
A hlas slávika sladké má útechy;
Bludice, slnká, nočné lampy, tône,
túžobné srdca vylúdia ti vzdychy;

Uvedené postuláty sú zjavné z jeho kritického uvažovania o slovenskej literatúre.¹⁷ *Dumy* sú hodnotené ako najvyzretejšie dielo básnika. Vo svojej dobe navyše predstavujú jedny z mála publikovaných básnických prejavov, a preto mali značný spoločenský a literárny dosah (poľskí literárni bádatelia upozorňujú na ich nadväznosť na Mickiewicza).¹⁸ Predstavujú prísľuby budúcej tvorby autora, ktorá sa, žiaľ, riadením osudu nerealizovala. Fragmenty, ktoré máme k dispozícii, naznačujú originalitu a odklon od predrevolučnej tvorby, ale nedostali šancu dozrieť v plnohodnotný básnický tvar.

Ticho päťdesiatych rokov 19. storočia narušajú hlasy hľadajúce novú tvár slovenskej poézie. Ako sa ukáže, nebude to cesta jednoduchá. Preukázateľné je úsilie nadviazať na koncepcie a modely štyridsiatych rokov, rozvíjať ich, dotvárať a inovovať, hľadať nové možnosti, podnety a impulzy pre literárnu tvorbu, ba aj prekonávať „štúrovskú“ koncepciu, k literatúre pristupovať z iných pozícií a vytvárať aj kvalitatívne iné projekty a modely. Literatúra päťdesiatych rokov je členitá, vnútorne diferencovaná, prebieha v nej formotvorný proces.¹⁹ Naznačili sme niekoľko postupov v uvažovaní o tichu v slovenskej romantickej poézii vychádzajúc z jeho prirodzených i symbolických polôh. Téma ponúka množstvo variantov, ktoré by mohli byť predmetom hlbších literárnovedných skúmaní.

¹⁵ CHMEL, Rudolf: *Mikuláš Dohnány. Život a dielo*. In: DOHNÁNY, M.: *Dumy*. Bratislava: Tatran, 1968, s. 14 – 15.

¹⁶ DOHNÁNY, Mikuláš: c. d., s. 117.

¹⁷ CHMEL, Rudolf: c. d., s. 14 – 15.

¹⁸ *Ibidem*, s. 23 – 25.

¹⁹ KRAUS, Cyril: c. d., s. 137.

Literatúra

DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. Bratislava: Tatran 1968. 232 s.

CHMEL, Rudolf: *Mikuláš Dohnány. Život a dielo*. In: DOHNÁNY, M.: *Dumy*. Bratislava: Tatran 1968, s. 7 – 26.

KRAUS, Cyril: *Slovenský literárny romantizmus*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1999. 239 s.

VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953. 419 s.

PhDr. Petra Kaizerová, PhD.

Katedra slovenskej literatúry, Filozofická fakulta UKF v Nitre

Štefánikova 67, 949 01 Nitra – Slovensko

pkaizerova@ukf.sk

